

ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано значення літературних творів Василя Сухомлинського для дітей як засобу екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку. Показано невикористані потенційні можливості літературного спадку великого гуманіста ХХ сторіччя Василя Сухомлинського для формування духовного світу зростаючої особистості. Василь Олександрович – автор близько 1 500 казок та оповідань, актуальність його творчого доробку щоразу набуває нових аспектів. Його справедливо відносять до когорти дитячих письменників. Твори вченого-педагога вирізняються великою виховною силою: будь-яка казка чи оповідання – це своєрідна програма виховання й розвитку дитини, ефективність якої полягає у відсутності прямого дидактизму, нав'язливого менторства. Казки про природу посідають чільне місце в літературній спадщині В. Сухомлинського. Сьогодні, за умов реформування української школи, творча спадщина педагога-новатора переживає свій апогей. З-поміж українських казкарів постать директора з Павлиша вирізняється особливою монументальністю, його творчість глибока тематично, багата ідейно, слугує ефективним дидактичним матеріалом на уроках природознавства. Твори В. Сухомлинського для дітей необхідно ширше вводити в освітній процес початкової школи, а ідеї Школи просто неба набувають особливої актуальності у зв'язку з реформуванням української школи. У казках В. Сухомлинського завжди присутні відомості про довкілля, стосунки живих організмів між собою та із середовищем, а тому ці твори стають джерелом формування екологічних понять, перетворюються на ефективний дидактичний засіб. Такі екологічні твори навчають дитину наукового бачення світу, у цікавій формі допомагають їй збагнути складні явища природи. Проблема виховання етико-екологічних цінностей – одна з наріжних проблем етики, педагогіки, психології, філософії, де ключовими завданнями постають виховання доброти, чуйності, любові до природи, усього живого, готовність захищати природу, примножувати її багатства тощо. Казки В. Сухомлинського – це те джерело, яке здатне сформувати такі почуття в молодших школярів. Отже, використання їх на уроках природознавства – необхідна умова процесу формування особистості дитини-природолюбця, дитини-природознавця, дитини-природоохоронця. Казки В. Сухомлинського актуалізують важливу проблему сьогодення – збереження довкілля як глобальне завдання, що стоїть перед людством. Вони навчають тому, як запобігти варварському ставленню до природи. Відповідь проста: цього варто навчати від самого народження дитини, починати виховувати екологічну культуру особистості змалечку, оскільки діти в ранньому віці дуже емоційні, чуйні й милосердні, сприймають природу як живий організм. Тому необхідно етико-екологічне виховання спрямувати насамперед на формування позитивного ставлення дитини до довкілля, навчити любити, дбати про все живе, дбайливо використовувати природні ресурси.

Ключові слова: казка, оповідання, виховання, гуманізм, В. Сухомлинський.

Постановка проблеми. Як зазначають науковці та педагоги-практики, нині назріла гостра необхідність активного екологічного виховання і навчання всіх верств населення, зокрема й молодших школярів, урахувавши їхні морально-психологічні особливості. Саме початкова школа уможлиблює сформувати пізнавальний потенціал особистості, яка усвідомлює своє місце в довкіллі через ознайомлення із рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків у природі, вивчення та дослідження рідного краю. Відтак, ефективність здобуття учнями початкової школи знань, умінь і навичок вимагає ретельного добору шляхів, методів та засобів навчання й виховання. На наше переконання, художня (літературна) спад-

щина Василя Сухомлинського, класика української педагогіки, є тим ефективним чинником, який здатний виховати особистість молодшого школяра як гуманіста, природолюбця, урешті, патріота рідної землі. Підтвердженням цього є численні психолого-педагогічні дослідження, які переконливо доводять, що словесні образи, створені в уяві дитини з допомогою казок, міфів, легенд, фантастичних історій, відзначаються великим емпатійним емоційним переживанням. У зв'язку з цим у навчально-виховному процесі доцільно широко використовувати казки, створені Великим Гуманістом ХХ сторіччя, позаяк літературні твори Василя Сухомлинського розвивають уяву, образне мислення, усне мовлення учня, стимулюють

творчу активність, слугують дієвим засобом самовиховання дитини. Вважаємо, що цю творчу спадщину варто використовувати не тільки на уроках української мови та літературного читання, а й на заняттях з природознавства, адже молодші школярі засобами художніх образів навчаються не тільки глибше спостерігати, аналізувати, узагальнювати процеси в довкіллі, а й через авторське літературне слово більш емоційно сприймають світ. Казкові історії містять інформацію про динаміку життєвих процесів, вони надають можливість легкого й природного осмислення реального світу, тобто є своєрідним містком між казковим, фантастичним і реальним життям. Окрім цього, на основі аналізу казок (оповідань) Павлиського директора молодші школярі здатні встановити зв'язок між казковими подіями та своєю поведінкою в житті. Таким чином, у свідомості дітей закріплюються моральні цінності, правила поведінки. Усе це дає підстави стверджувати: літературні твори Василя Сухомлинського виступають чинником етико-екологічного виховання особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Українські та зарубіжні вчені активно досліджують творчість В. Сухомлинського, сформувався цілий напрям у науці – сухомліністика, сучасний етап якого (з 2000 р.) характеризується появою низки дисертацій, монографій, навчальних посібників тощо [5], у яких сухомліністи всебічно досліджують педагогічну систему педагога. Наша розвідка покликана доповнити та розширити ці дослідження. Попри те, що творчий доробок В. Сухомлинського в царині казки аналізували Г. Білавич, З. Лановик, М. Лановик, Н. Новосельська, О. Савченко, Б. Савчук, С. Світельська-Дірко, Г. Ткаченко, Л. Федяєва, М. Чепіль та інші, проблема використання літературних творів педагога-гуманіста на уроках природознавства в початковій школі досліджена недостатньо.

Мета дослідження – проаналізувати літературні здобутки Василя Сухомлинського в контексті використання їх як чинника етико-екологічного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Василь Олександрович Сухомлинський – автор близько 1 500 казок і оповідань. Актуальність цього творчого набуtku щоразу набуває все нових і нових аспектів. За майже п'ятдесят років по смерті корифея української педагогіки його творчість не тільки не затьмарилася, а з кожним роком висвічує новими гранями. Василя Сухомлинського справедливо відносять до когорти дитячих письменників [2], його твори вирізняються великою виховною силою: будь-яка казка чи оповідання – це своєрідна програма виховання й розвитку дитини, ефективність якої полягає у відсутності прямого дидактизму, нав'язливого менторства. Навіть більше, твори для дітей можуть

слугувати добрим підґрунтям для глибоких морально-етичних роздумів, спонукають розум, волю, почуття молодшого школяра до аналізу вчинків літературних героїв, а відтак, і до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому. Особливо вартісними є питання формування у школярів ціннісних орієнтації, абсолютних людських якостей (добро, любов до всього живого, ближнього, справедливості, чесності, патріотизм, гідність, гуманізм тощо), які у творах В. Сухомлинського йдуть по лінії біфуркації добра і зла. Сучасний український сухомлініст С. Світельська-Дірко слушно зауважує: «Казки Павлиського директора природничого, соціально-побутового, героїко-патріотичного жанрів мають високий виховний потенціал, особливо коли йдеться про учнів молодших класів. Не випадково педагог приділяв особливу увагу казкотворчій діяльності молодших школярів, яка здійснювалася на лоні природи. Це була колективна імпровізація, де кожен учень прагнув передати свої враження від побаченого. Відтак розповіді школярів перетворювалися на твори-мініатюри, які діти створювали протягом усього навчання в 1–4 класах» [4]. Далі відбувалося складання казок, які спочатку також створювалися колективно та імпровізаційно, на прикінцевому етапі кожен маленький автор за допомогою вчителя обирав для себе тему казки та самостійно працював над нею. Увінчувався цей творчий процес Святом казки, яке відбувалося наприкінці навчального року, на ньому учні читали та інсценізували власні твори, а також складали альбоми з художньо оформленими текстами казок, оповідань та створеними власноруч ілюстраціями до них [4; 8].

Для нас важливою є теза В. Сухомлинського про те, що найсприятливішими умовами для розвитку творчості дітей є спостереження за природою, уроки серед природи, що викликають у молодших школярів бажання передати свої почуття і переживання. Саме такі «живі уроки» уможливають слову і думці злитися в дитячій душі у стрімкий потік, породжуючи різноманітні образи [4]. Розроблену Великим Гуманістом ХХ сторіччя систему уроків серед природи, просто неба, у «зелених класах», «зелених лабораторіях», де діти розширювали б свої знання про довкілля, явища природи, рідний край, життя тварин і птахів, рослин, варто неодмінно запровадити в практику сучасної української школи. Уроки природознавства, на наше глибоке переконання, повинні стати «живими», а педагогічне новаторство Василя Сухомлинського в цій царині має бути керівництвом до дії вчителів. Власне, на такий підхід до викладання природознавства в початковій школі нині орієнтується і концепція Нової української школи. Тому ці методичні зна-

хідки класика української педагогіки є на часі та потребують активного творчого використання. Директор Павлівської школи навчав школярів не тільки вдивлятися в довкілля, а й художньо передати побачене, засобом слова відобразити красу природи, її розмаїття, як, до прикладу, на уроках просто неба з таких тем, як «20 відтінків вбрання лісу – як їх назвати? Як квіти зустрічають схід сонця?», В. Сухомлинський спонукав учнів наочно матеріалізувати свої думки і почуття, виразно та яскраво висловитися про прекрасне в природі засобом казки (шляхом створення творів-мініатюр). Ці «зелені уроки» педагог-новатор називав хвилинами «доторкання учителя до дитячого серця красою рідного краю, рідного слова» [1, с. 111]. «Треба, щоб діти не просто бачили, як дерева весною вкриваються білим серпанком, як над золотими дзвіночками хмелю літають бджоли, як наливаються яблука та червоніють помідори – все це, як наголошував видатний гуманіст, письменник і поет, вони повинні переживати як радість, як повноту свого духовного життя. Нехай дитинство пригадається їм у яскравих, сонячних образах: сад у білому вбранні цвітіння, неповторне звучання бджолоїної арфи над полем гречки, глибоке, холодне осіннє небо з журавлиним ключем над обрієм, сині кургани в тремтливому мареві, багряний захід сонця, верба, що схилилася над дзеркалом ставу, стрункі тополі край дороги – все це нехай залишить незабутній слід у серці, як краса життя у роки дитинства, як пам'ять про найдорожче», – зазначав учений [7, с. 256–257]. На думку дослідниці С. Світельської-Дірко, ціннісне ставлення до природи молодших школярів формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини та її самоцінності; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи [4]. Саме молодшому шкільному віку притаманне не прагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктивізації, коли природні об'єкти стають «значущими іншими»; посилюються мотиви спілкування з природою [4]. Тому проблема виховання етико-екологічних цінностей особистості – одна із наріжних проблем етики, педагогіки, психології, філософії, де ключовими завданнями постають виховання доброти, чуйності, любові до природи, усього живого, готовності захищати природу, примножувати її багатства тощо [2]. Казки В. Сухомлинського – це те джерело, яке здатне сформувати такі почуття в молодших школярів. Отже, використання їх на уроках природознав-

ства – необхідна умова процесу формування особистості дитини-природолюбця, дитини-природознавця, дитини-природозахисника. Укладач читанок, дослідниця педагогічної спадщини В. Сухомлинського академік О. Савченко окреслює такі художні особливості його казок та оповідань для дітей: а) майже в усіх творах сюжет дуже чіткий, читач може відразу зрозуміти, де, коли і як відбувається подія, скільки дійових осіб, хто вони; б) в основі сюжетів – опис короткотривалих ситуацій спілкування і взаємодії між дітьми, дитиною та батьками, учнями й учителями, між казковими істотами тощо, у процесі якого постає значуща морально-етична чи пізнавальна проблема; в) спрямованість сюжету на таку проблемність часто підказують заголовки текстів; г) зазвичай моральна ідея в тексті не завжди визначена автором, вона здебільшого є прихованою, її сутність мають виявити читачі самостійно «у діалозі» з автором [3, с. 40–44]. Таким чином, доречним видається нам використання на уроках природознавства «літературних хвилин» природознавчого змісту, присвячених творчості В. Сухомлинського. Як показав контент-аналіз підручничового фонду із природознавства, твори для дітей (казки, оповідання, легенди) В. Сухомлинського, які сприяють вихованню в дітей найкращих людських якостей та почуттів, любові до рідної землі, довкілля, бережливого ставлення до природи, її багатств, інформують про явища природи тощо, у навчальних книгах із природознавства не представлені. Тому вчителю доречно застосовувати такі «вкраплення» на уроках, адже у творах для дітей Павлівського директора природознавчого змісту в алегоричній формі передається ставлення дітей та дорослих до довкілля, до світу природи, засуджуються чи схвалюються вчинки героїв, завдяки казці молодший школяр своїм розумом і серцем виражає ставлення до добра і зла. Ба більше, у казках В. Сухомлинського завжди присутні відомості про довкілля, стосунки живих організмів між собою та із середовищем, отже, ці твори стають джерелом формування екологічних понять, перетворюються на ефективний дидактичний засіб. Такі екологічні твори навчають дитину наукового бачення світу, у цікавій формі допомагають їй збагнути складні явища природи. Казці вчений-педагог відводив особливе місце в навчально-виховному процесі. Щодо цього він зазначав: «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до природи. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення.

Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [7, с. 83]. Літературні твори для дітей В. Сухомлинського, зібрані в збірці «Казки Школи під голубим небом» [6], слугують добрим виховним засобом: окрім іншого, викликають у дітей любов до природи, розповідають про її красу, магічну силу доброти і чуйності у взаєминах між людьми, пробуджують бажання захистити слабшого, оберігати природу, дбати про довкілля. Наведемо деякі з них, які доцільно використовувати на уроках природознавства:

Я вирощу внучку, дідусю

У садку росте стара вишня. Маленький хлопчик Олесь побачив вишеньку та й питає дідуся:

- Де взялася ця маленька вишенька?
- З кісточки виросла, – відповів дідусь.
- То це донька старої вишні?
- Так, донька.
- А внучка у старої вишні буде?

– Буде, Олесю, – відповів дідусь, – якщо ти викохаєш оцю маленьку вишеньку, діждешся з неї ягідок, посадиш кісточку – то з кісточки її виросте внучка старої вишні. Олесь задумався.

Білка і Добра Людина

Йшла собі лісом Добра Людина. Дивилася на трави й квіти ласкавими очима. Не наступила на квіти, бо помітила їх. Ось підійшла Добра Людина до високої сосни. Побачила білочку. Білочка стрибала по гілках, а за нею гнався якийсь рудий звірок. Добра Людина впізнала куницю. Це лютий білоччин ворог. Ось-ось куниця наздожене білку й розірве своїми лютими пазурями. З жалем і болем у серці глянула Добра Людина на бідолаху. Побачила білочка очі Доброї Людини, плигнула з дерева й сіла їй на плече. А зла куниця втекла в темний ліс. Погладила Добра Людина білочку та й сказала:

– Стрибай собі до свого дупла. Глянула білочка вдячно Доброї Людині у вічі й пострибала додому. Дітки давно вже чекали її. Вона й розповіла їм про Добру Людину.

Конвалія

Петрик уранці прийшов у сад і побачив конвалію. Зачарований дивною красою квітки, хлопчик довго стояв перед нею. «Зірву квітку, поставлю у вазу на столі, – подумав Петрик. – Красиво буде в кімнаті». Він простяг руку, щоб зірвати квітку, та враз уявив собі: що ж станеться із садом без конвалії? Затулив долонями квітку, і в саду стало похмуро й незатишно. На зелені листки впала сіра тінь, замовкли пташки. Петрик відтулив квітку, і на деревах знов почувся пташиний спів. «Он яка ти, дивовижна квітко, – подумав Петрик. – Хіба ж можна тебе зривати й нести до кімнати?»

Дуб під вікном

Молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату й посадив дуба під вікном. Минали роки, виростали у лісника діти, розростався

дубок, старів лісник. І ось через багато літ, коли лісник став дідусем, дуб розрісся так, що закрив вікно. Стало темно в хаті, а в ній жила красуня – лісникова внучка.

– Зрубайте дуба, дідусю, – просить внучка, – темно в хаті.

– Завтра вранці почнемо, – відповів дідусь.

Настав ранок. Покликав дідусь трьох синів і дев'ятьох онуків. Покликав внучку-красуню і сказав:

– Будемо хату переносити в інше місце.

І пішов з лопатою копати рівчак для фундаменту. За ним пішли три сини, дев'ять внуків і красуня-внучка.

Відломлена гілка

Уздовж алеї парку біг хлопчик. Був ясний весняний день, на деревах співали пташки, серед квітів літали барвисті метелики. Хлопчиків було весело. Він біг, розмахуючи руками. Уздовж алеї росли маленькі липки, їх недавно посадили. На гілочках зеленіли ніжні пахучі листочки. Хлопчик зривав їх і кидав собі під ноги. Потішався. От зупинився біля однієї липи. Та не листочок відірвав, а цілу гілочку відчахнув. Гілочка впала додолу. Хлопчик на хвилю зупинився, глянув на тремтячі листочки. Глянув і на липку. З північного боку зяяла ранка. Хлопчиків стало жалко липки, та жалість у його серці жила недовго. Бо надворі був такий радісний сонячний день... Хлопчик переступив гілочку й побіг далі. Минуло багато-багато літ. Хлопчик виріс, став дорослий. І діти його повиростали. Ось теплого весняного дня приходять він до того парку, де бігав колись малим пустотливим хлоп'ям. Уздовж алеї росли високі стрункі липи. Одна тільки була мовби з північного боку поранена. У неї ніби руки не було. Замість гілки – глибокий шрам. Дідусь зупинився. Упізнав липу. Це він давно колись відчахнув її гілочку. І ось тепер на високому стрункому дереві не було великої гілки. Менше листя зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного – бо він зламав гілочку. Менше й радості в світі. Дідусь зітхнув. Він стояв на алеї, дивився на рівну доріжку, по якій біг маленький хлопчик.

Як діти раділи, а ялинка плакала

Наближався Новий рік. Поїхали люди до лісу, зрубали струнку Ялинку. Привезли її у велику світлу кімнату. Поставили посередині, прикрасами та цукерками прибрали. Бігають діти навколо Ялинки, милуються, пісні співають. Радісно дітям. А Ялинці страшно й сумно. Бо немає ні лісу темного, ні зайчика сірого, ні неба синього, ні місяця ясного. Бо в ногах у неї не снігова ковдра, а папірці барвисті всякі. Заплакала з туги Ялинка, та ніхто й не помітив гіркої сльози, що впала з гілки на підлогу. Одна тільки дівчинка синьоока помітила, зітхнула й тихо прошепотіла: «Ялинка плаче...». Закінчилося новорічне свято. Поїли діти

цукерки, познімали прикраси. А Ялинку викинули на подвір'я... Біля неї стояла синьоока дівчинка.

Акація і бджола

Вилетіла Бджола ранесенько з вулика й згадала: учора вона брала нектар на гречці. А гречка далеко в полі. А що як піде дощ? Полетиш до гречки по скляночку нектару – і попадеш під зливу. Подумала Бджола, подзижчала та й каже:

– Полечу спитаю в Акації. Вона знає. Перед дощем у неї багато нектару. А перед сухою погодою – нема. От прилітає Бджола до Акації й питає:

– Сьогодні буде дощ?

– Заглянь у мої кухлики для нектару, то й узнаєш. Заглянула Бджола – повні кухлики. Отже, дощ буде. Не можна летіти далеко. Та й чого летіти, коли Акація перед дощем пригощає солодким нектаром!

Як бджілка знаходить квітку конвалії

Вилетіла з вулика бджілка. Літає над пасікою й прислухається. Чує, десь далеко-далеко дзвенять голосні дзвіночки. Летить бджілка на музику дзвіночків. Прилітає до лісу. А то дзвенять квіти конвалії. Кожна квітка – маленький срібний дзвіночок. У середині – золотий молоточок. Б'є молоточок по сріблу – лунає дзвін – аж до пасіки лине. Ото так конвалія кличе бджілку. Прилітає бджілка, збирає з квітки пилок та й каже:

– Дякую, квіточко...

А квітка мовчить. Вона лише зняковіло опускає голівку [6].

Отже, літературні твори для дітей В. Сухомлинського імплементовані безпосередньо в довкілля, природу, побут людини, тому це надає їм життєздатності, правдивості, виховує високі духовні цінності. У статті «Школа під Блакитним Небом» автор зазначає: «Я розповідаю казки. Вони творяться тут же. Кожен із нас – і я, і діти – стає в ці чудові години поетом. Коли в мене не вистачає яскравого, потрібного слова, діти допомагають мені. Ми склали тисячі казок. Наша творчість не є чимось винятковим і надзвичайним. Вона доступна кожному вчителю й кожному учневі. Бо кожна дитина – поет, бо вчителю треба вміти ввести її у світ творчості... Школа під Блакитним Небом – це джерело живої думки й слова, до якого я щодня приводжу вас, щоб ви стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями... Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитини яскравим і цікавим» [8, с. 21]. Ці слова авторитетного педагога варто взяти на озброєння вчителям початкових класів і створювати в кожному навчальному осередку таку Школу радості просто неба, де молодший школяр зможе стати водночас і допитливим дослідником, і мандрівником у світ природи, і творцем – автором літературного твору. На це сьогодні і спрямовує концепція Нової української школи. Казки В. Сухомлинського актуалізують ще одну важливу проблему сьогодення: збере-

ження довкілля як глобальне завдання, яке стоїть перед людством. Вони навчають, як запобігти варварському ставленню до природи. Відповідь проста: цього варто навчати від самого народження дитини, починати виховувати екологічну культуру особистості змалечку, оскільки діти в ранньому віці дуже емоційні, чуйні та милосердні, сприймають природу як живий організм. Тому необхідно етико-екологічне виховання спрямувати насамперед на формування позитивного ставлення дитини до довкілля, навчити любити, дбати про все живе, дбайливо використовувати природні ресурси.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Казки про природу посідають чільне місце в літературній спадщині В. Сухомлинського. Сьогодні, за умов реформування української школи, творча спадщина педагога-новатора переживає свій апогей, вона привертає пильну увагу свіжістю думок, актуальністю проблематики, урешті, своїми нововведеннями, нестандартними підходами до навчання та виховання молодших школярів. З-поміж українських казкарів постать директора із Павлиша вирізняється особливою монументальністю, його творчість глибока тематично, багата ідейно, слугує ефективним дидактичним матеріалом на уроках природознавства, здатна, як жоден інший чинник, слугувати продуктивним засобом етико-екологічного виховання дитини. Твори для дітей В. Сухомлинського необхідно ширше вводити в освітній процес початкової школи, а ідеї Школи просто неба набувають особливої актуальності у зв'язку з реформуванням української школи. Предметом подальших досліджень може стати вивчення проблеми використання творчої спадщини В. Сухомлинського в позакласній роботі з молодшими школярами.

Список використаної літератури:

1. Антоненко М. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: [монографія]. К.: Вища школа, 2008. 247 с.
2. Білавич Г.В. «Казки школи під голубим небом» В. Сухомлинського як засіб етико-екологічного виховання / Г.В. Білавич, Б.П. Савчук. Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки: зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського / за ред. М. Чепіль, М. Ярушак. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. С. 14–19.
3. Савченко О. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей. Педагогічний дискурс. Хмельницький: П.П. Балук І., 2011. Вип. 10. С. 40–44.
4. Світельська-Дірко С.В. Формування засобами казки добра в свідомості школя-

- рів початкових класів в творчій спадщині В.О. Сухомлинського. Матеріали V Міжнародного семінару "Концептуальні основи підготовки спеціалістів: традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти": [наук.-метод. зб.]. Нові технології навчання. № 76. Київ, 2013. С. 119–124.
5. Сухомлинський В.О.: Бібліографія: 2001–2005 рр. / Уклад. В.Л. Федяєва, О.В. Сараєва. Херсон, 2006. 132 с.
  6. Сухомлинський В. Казки Школи під голубим небом / Василь Сухомлинський. К. Радянська школа, 1991. 178 с.
  7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти томах. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. 279 с.
  8. Сухомлинський В.О. Я розповім вам про казку... Філософія для дітей. Збірка творів. Укладач Ольга Сухомлинська. К.: Видавничий дім «Школа». 2016. 575 с.

Vysochan L. Creations of Vasyl Sukhomlynskyi as a means for environmental education of primary school-aged children

The article analyzes the significance of Vasyl Sukhomlynskyi's literary works for children as a means of environmental education for children of primary school age. The unused potential possibilities of the literary heritage of the great humanist of the 20th century Vasyl Sukhomlynskyi for the formation of the spiritual world of a growing personality are shown. Vasyl Alexandrovich – the author of about 1500 fairy tales and stories, the relevance of his creativity every time acquires new aspects. He is rightly attributed to the cohort of children's writers. The works of a scientist-pedagogue are distinguished by a great educational power: any fairy tale or narrative is a kind of program for the upbringing and development of the child, whose effectiveness lies in the absence of direct didacticism, obsessive mentoring. Tales about nature occupy a prominent place in the literary heritage of V. Sukhomlynskyi. Today, in the context of reforming the Ukrainian school, the creative legacy of an innovative educator is experiencing its apogee. Among the Ukrainian tales, the figure of the director of Pavlysh has a special monumentality, his work is deep thematic, rich in ideology, and serves as an effective teaching material at the lessons of natural science. The works of V. Sukhomlynskyi for children need to be more widely introduced into the educational process of elementary school, and the ideas of the School of the sky are of particular relevance in connection with the reform of the Ukrainian school. V. Sukhomlynskyi's tales always contain information about the environment, the relationship of living organisms with each other and with the environment, and therefore these works become the source of the formation of ecological concepts, turning into effective didactic means. Such ecological works teach the child the scientific vision of the world, in an interesting form they help her to comprehend the complex phenomena of nature. The problem of education of the ethical and ecological values of the individual is one of the cornerstones of ethics, pedagogy, psychology, philosophy, where the key tasks are education of kindness, sensitivity, love of nature, all living things, readiness to protect nature, multiply its wealth, etc. V. Sukhomlynskyi's tales is a source that can form such feelings in junior pupils. Consequently, their use in the lessons of natural science is a necessary condition for the process of forming the personality of the child-naturalist, a child-naturalist, a child-environmentalist. V. Sukhomlynskyi's tales highlight the important problem of the present – preservation of the environment as a global task facing humanity. They teach how to prevent barbaric attitudes toward nature. The answer is simple: this should be taught from the very birth of a child, to begin to educate the ecological culture of the person with a mother, since children at an early age are very emotional, sensitive and merciful, perceiving nature as a living organism. Therefore, it is necessary to focus on ethical and ecological education, first of all, on the formation of a positive attitude of the child towards the environment, to teach them to love, to care for everything alive, to use natural resources with care.

Key words: *fairy tale, story, education, humanism, V. Sukhomlynskyi.*